

ƏDƏBİYYAT

Gülzar Nağıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

HARPERLİNİN “BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMƏK” ROMANINDA İRQÇİLİYİN ÜSLUBİ SİNTAKTİK DİL VASİTƏLƏRİ İLƏ İFADƏSİ

Açar sözlər: *sintaktik dil vasitələri, sosial məsələlər, irqçilik*

Keywords: *syntactic language devices, social issues, racism*

Ключевые слова: *синтаксические языковые средства, социальные проблемы, расизм*

Harper Li, “Bülbülü öldürmək” romanında Amerikadakı irqçiliyi bir uşağın gözü ilə təsvir etmiş, irqçiliyin zirvədə olduğu 1930-cu illərin Amerikasını, qara-dərili bir gəncin haqsız yerə günahlandırılmasını qələmə almışdır. Müəllif mövzunun mahiyyətini oxucunun şüuruna təsir etmək məqsədi ilə böyük məharətlə leksik, sintaktik, fonetik və üslubi dil vasitələrindən istifadə edərək sosial fərqlilikləri, irqçiliyi qabarıq şəkildə nəzərdən keçirmişdir. Təqdim edilən məqalədə sosial problemlər sintaktik dil vasitələri nöqtəyi-nəzərindən təhlil edilmişdir.

Əsər Amerikanın cənubunda kiçik bir şəhərdə balaca bir qızın dilindən səslənir. Romanın əsas qəhrəmanları Cin Luis (Skot), böyük qardaşı Ceremi və atası Attikusdur. Əsərdəki əsas surətlərdən biri olan Attikus Finç irqi mübarizənin ən təsirli bədii obrazıdır. Finç sözünün sahibi, sakit, dürüslüyü sevən, ailəsinə sadıq, qayğıkeş atadır, lakin bu, onun prinsipial hüquq müdafiəçisi olmasına, ədalət axtarmasına mane olmur, cəmiyyətin qurtulmaq istədiyi insanları müdafiə edərək onların günahsız olduğuna inanır. Finçin dilindən yazıçı irqçiliyə olan münasibətini açıq-aşkar göstərmiş və bu sözləri qeyd etmişdir: “*Qara adamı aldadan ağ adam istər zəngin olsun, istər yoxsul, istər yaxşı bir ailədən olsun, istər pis, fərq etməz, o adam əsla dəyişməz, daima pis adamdır*” [5].

Li, romanda mənəvi mövzulara toxunmaq istəyərkən bülbül simvoluna qayıdır. Romanın məhz “Bülbülü öldürmək” adlandırılması da təsadüfi deyil. Attikus Finçin və qonşuları Xanım Maudinin dilindən belə bir deyimə rast gəlirik; “*Bülbüllər bizim zövq almağımız üçün mahnı oxumaqdan başqa heç bir şey etmirlər, onlar sadəcə insanlara zövq vermək üçün ürəklərinin dərinliyindən mahnı oxuyurlar.*”

Buna görə də bülbülü öldürmək günahdır” [5]. Attikusun qızı Skot, Robinsonu ‘bülbül’ kimi görür və onun daxilində nələr çəkdiyini anlamağa çalışır. Bülbülü öldürmək Tom Robinson kimi günahsız və zərərsiz bir varlığı öldürməyə bənzəyir.

Romandakı hadisələr ağdərili bir qıza təcavüzdə günahlandırılan qaradərili bir oğlanın məhkəmə prosesi zamanı yüksələn xətt üzrə inkişaf edir və pik nöqtəyə çatır. Hadisələr Meykom şəhərində cərəyan edir. Cem və Skot hər yay xalasıgildə qalmaq üçün Meykoma səfər edirlər. Yazıçı Finç ailəsini və Meykomun tarixini işıqlandırmaqla hadisələri və qəhrəmanları formalaşdırır.

Onların Meykom şəhərində qaldığı ərafədə utancverici bir hadisə baş verir və hakim Teylor Attikusa Mayella Evel adlı bir ağdərili qadına təcavüz etməkdə günahlandırılan qaradərili Tom Robinsonu müdafiə etməyi tapşırır. Meykom şəhərinin əksər sakinlərinin etirazına baxmayaraq Attikus Tomu müdafiə etməyi öz üzərinə götürür. Şəhərin digər uşaqları Attikusun hərəkətlərinə görə övladları Cem və Skotu ələ salır və onu “qaraları sevən” adlandırırlar. Skot isə atasının etirazına baxmayaraq uşaqlarla mübahisə apararaq atasının tərəfini tuturdu.

Tomu müdafiə etməyə başladığı zaman Attikusun ictimai rəyini aydın şəkildə əks etdirən sintaktik təkrara rast gəlirik. İnsanlar onun qaradəriliyə sevdiniyə inanırlar. *“I guess it is not your fault if Uncle Atticus is a nigger-lover besides, but I'm here to tell you it certainly does mortify the rest of the family; Grandma says it's bad enough he lets you all run wild, but now he's turned out a nigger-lover we'll never be able to walk the streets of Maycomb again. He's ruining 'the family', that's what he's doing”* [1, s.85]. Roman boyunca Li ‘nigger-lover’ deyimini təkrar istifadə edərək şəhər sakinlərinin ona və qaradərili oğlana qarşı mənfi münasibətini göstərir. Buna görə də orada yaşayan sakinlər oğlanın günahkar olmadığına inanmırlar. Onların etibarsızlığı irqçi qərəzə və “zəncini” müdafiə edən vəkil Attikusa qarşı mənfi münasibətə gətirib çıxarır. Müəllif, şəhər sakinlərinin bu münasibətinə aydınlıq gətirmək məqsədi ilə Meykom şəhərini və əhalisini belə təsvir edir: *“There was no hurry, for there was nowhere to go, nothing to buy and no money to buy it with, nothing to see outside the boundaries of Maycomb County”* [1, s.6]. Bu cümlədə Li inkar hissəciklərində təkrardan istifadə edərək oxucunu Meykomun heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən bir şəhər olduğuna inandırmağa çalışır. Orada tələsməyə, getməyə heç bir yer yoxdur, etməli heç bir iş yoxdur və buna görə də insanlar pul xərcləməirlər. Müəllif, beləliklə, hər şeyin cansızlığı və monoton olduğu bu kiçik şəhərin həyat tərzini göstərir və ola bilsin ki, buna görə də insanlar insanlıq keyfiyyətlərini itirmişdir. Digər bir təkrar nümunəsi isə sübut edir ki, insanların qorxmalı olduqları yalnız özləridir. *“Maycomb County had recently been told that it had nothing to fear but fear itself”* [1, s.6].

Yazıçı Attikusun çıxışını birbaşa formada təqdim edir. Əgər bu çıxış dolayı yol ilə təqdim olunsaydı, oxucu vəkilin səsini eşitməz, əksinə, müəllifin fikri üstünlük təşkil edərdi və oxucu da bu fikri mənimsəyərdi. Harper Li məhkəmə qarşısında hər bir insanın dürüst davranmasının lazım olduğunu və insanların sosial statusunun, təhsilinin və ya dərisinin rənginin fərq etmədiyini bildirmək istəyirdi. Attikusun birbaşa nitqi oxucuya daha çox təsir göstərir və sanki oxucunun da

məhkəmədə olduğu hissini yaradır. Müəllif uzatmadan istifadə edərək oxucunu sona qədər həyəcəyə saxlayır: *"The courtroom is packed full of people waiting for the jury and their announcement"* [1, s.214]. Oxucular Tom Robinsonun günahsız olduğunu bilmək istəyən zaman nəfəslərini tutur, amma müəllif gözlənilən tərsini istifadə edir. Burada kulminasiya münisflər heyətinin qərarıdır. Hər bir "günahkar" oxucunun ədalət üçün ümidini məhv edir, və bu da, müəllifin çətdırmaq istədiyi fikirdir. O, bütün insanların bərabər olduğunu iddia edir. Yəni, bütün insanların irqindən asılı olmayaraq bərabər hüquqları vardır. Romanın yazıldığı vaxtlarda qaradərili kişilərin ağırdərili qadınlara qarşı istənilən aqressiv hərəkəti ölüm cəzası ilə nəticələnirdi. Buna görə də insanların stereotiplərini qırmaq çətin idi. *"All Negroes lie, all Negroes are basically immoral beings, all Negro men are not to be trusted around the woman"* [1, s.208].

Mətn, bədii ifadənin əsas texnikalarından biri olan təkrarlarla zəngindir. Təkrarlar və paralel konstruksiyalar hüquqşünasın daha inandırıcı olmasına imkan verir. Bundan əlavə o, insanlara nitqləri üzərində düşünməyə, onu oxucuya daha aydın ötürməyə kömək edir. Li, anafora və paralelizmədən istifadə edərək bütün insanların bərabər olmadığı fikrini irəli sürür. *"Some people are smarter than others, some people have more opportunity, some people make more money than others, some ladies make better cakes than others – some people are born gifted beyond the normal scope of most men"* [1, s.209].

Attikus hakimlərin iç üzünü antiteza vasitəsi ilə açmağı bacarır: *"...this case is not a difficult one, it requires no minute sifting of complicated facts, but it does require you to be sure beyond all reasonable doubt as to the guilt of the defendant. This case should never have come to trial"* [1, s.207]. O, bu fikrini təşbeh vasitəsi ilə daha da canlandırır. *"This case is as simple as black and white"* [1, s.207]. Daha sonra Attikus hadisələri öz mövqeyindən təqdim edir. Attikus məhkəmə prosesinin absurdluğunu leksik və sintaktik təkrarlarla və həmçinin antiteza vasitəsi ilə ifadə edir. *"She tempted a Negro. She was white, and she tempted a Negro"* [1, s.207].

Attikus uşaqlarının Tom Robinsonun məhkəməsində iştirak etməsini istəməirdi. Lakin buna baxmayaraq uşaqlar bütün əsər boyu bu və ya digər şəkildə baş verən hadisələrdə iştirak etmişdilər. Cem və Skot əsərdə Meykom sakinlərinin irqçiliyi necə qəbul etdiyini və hələ də nümunəvi cəmiyyət olaraq qalmağa səy göstərdiklərini anlamağa çalışırdı. Romanda uşaqların mövqeyini əks etdirmək üçün istifadə edilən antiteza – kontrast müəllifə ziddiyyətləri, təzadlı hadisələri daha yaxşı çətdırmağa, təsvir etməyə kömək edir: *"They did little, but enough to be discussed by the town and publicly"* [1, s.10].

Əsas məhkəmə zalında yer olmadığı üçün uşaqlar Rev Sikesin dəvəti ilə məhkəməni balkondan izlədilər. Attikus bildirdi ki, ittihamçılar Mayella və onun içki düşkünü atası Bob Evel yalan danışdılar. Həmçinin aydın oldu ki, Mayella Tomu yoldan çıxarmaq üçün nalayiq hərəkətlər edib, atası bunu görüb və onu vurub. Attikus cənab Evelə Tom Robinson məhkəməsinin başlaması ilə əlaqədar sual verərkən aşağıdakı cümləni qurur: *"Mr. Ewell, folks were doing a lot of*

running that night. Let's see, you say you ran to the house, you ran to the window, you ran inside, you ran to Mayella, you ran for Mr. Tate. Did you, during all this running, run for a doctor?" Beləliklə, Finç, diqqətlə və qəsdən seçilmiş sözlərlə təkrardan istifadə edib xüsusi ritorik effektlər yaradaraq məhkəmə prosesində Tomun günahsız olduğuna dair əhəmiyyətli faktlara toxunsa da, hakim heyəti həbs qərarı alır [1, s.177].

Münsiflər heyəti geri qayıdanda Skot baş verənləri təşbehdən istifadə edərək xəyal kimi xatırlayır: *"I saw the jury return, moving like underwater swimmers."* Daha sonra Attikus haqqında deyir: *"It was like watching Atticus walk into the street, raise a rifle to his shoulder and pull the trigger, but watching all the time knowing that the gun was empty"* [1, s.214]. Bu təşbeh Attikusun münsiflər heyətinə qalib gəlmək üçün cəhd etdiyi fikrini ifadə edir, ancaq buna müvəffəq ola bilmir. Bu heçlik duyğusu atəş açmaq istərkən silahının boş olduğunun fərqi varmağa bənzəyir. Bu, bəlkə də bütün fəsildə ədəbi üslubun ən güclü istifadəsidir, çünki Attikusun məğlubiyyət hissini özündə cəmləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Lee H., To Kill a Mockingbird, 1960.
2. Galperin I.R., Stylistics, Moscow, 1981.
3. Николина Н.А., Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
4. Həjiyeva A.K., English Stylistics, Elm və təhsil, 2015.
5. www.wikimedia.az - Harper Linin "Bülbülü öldürmək" romanı.

Summary

Expression of Racism Through Stylistic-Syntactic Language Means in Harper Lee's Book "To Kill a Mockingbird"

This article deals with the main social issue, racism, and how skillfully the author uses syntactic devices to convey the main content of the novel discussing the critical role of racism and the discrimination of black people in the novel.

Резюме

Выражение расизма через стилистические-синтаксические языковые средства в романе Харпера Ли «Убить пересмешника»

В этой статье рассматривается основная социальная проблема, расизм, и то, как умело автор использует синтаксические средства для передачи основного содержания романа, обсуждая критическую роль расизма и дискриминации чернокожих людей в романе.

Rəyçi: fil.f.d. N.Mədətova